

VAJDA MIHÁLY

Én most éppen azt hiszem, valami végérvényesen lezárult...

Őszintén szólva valami másra számítottam, amikor a *Politikatudományi Szemle* felkért erre a hozzászólásra, habár elárulták nekem (s szóban maga Körösenyi is megerősítette), hogy a szerző továbbra is használhatónak tekinti a „bal” és a „jobb” kategóriáit a mai európai és magyar politikai paletta elemzésére. Másra számítottam, mert a szerző *Liberális vagy konzervatív korszakváltás?* című könyve¹ egyike volt azon általam olvasott és igen érdekesnek ítélt politikatudományi munkáknak, amelyek megerősítettek abbéli meggyőződésemben, hogy a politika alapvető fogalmainak tartalma a nyugati világban végbemenő korszakváltás eredményeképpen szükségképpen *módosul*. Ott ugyan arról volt szó, hogy a korszakváltás sem egyszerűen liberálisnak, sem egyszerűen konzervatívnak nem tekinthető, hogy bármelyik minősítéssel leegyszerűsítsenék és eltorzítsanak a korszakváltás tényleges tartalmát; s ily módon tudomásul kell vennünk, hogy a neoliberais korszakváltás egyben konzervatív korszakváltás is. Ebből logikailag semmiképpen sem következik, hogy a „bal” és „jobb” fogalmak problematikussá váltak volna. Én azonban – mint-hogy már igencsak régen az volt a meggyőződésem, hogy semmire sem használhatók² – ezt a következtetést vontam le belőle: Ha a Körösenyi féle dichotómiában a liberális a „bal”-hoz, a konzervatív meg a „jobb”-hoz tartozik, akkor a konzervatív-liberális vagy a liberális-konzervatív sem nem jobb-, sem nem baloldali, ergo a „bal” és a „jobb” kategóriái ma már irrelevánsak, minthogy a mai politikai erőterben a legalapvetőbb szerepet játszó ideológiai-politikai tekintetben konzervatív irányzatok gazdaságilag liberálisak (ez majd mindennütt, s majdnem egyértelműen így néz ki, Körösenyi sem vonta vissza könyvének állításait). De ami ennél számomra talán még fontosabb is:

a hagyományosan baloldalinak számító politikai erők közül gyakorlatilag eltűnt az az egy, amelyik ragaszkodnék az ideológiailag Körösényi szemében is legfontosabbhoz, a konstruktivista gondolkodáshoz, a társadalom megjavíthatóságába vetett hithez és a politikai radikaliz-mushoz (ez ugyanis igen régen már csak a radikális szocialistákat, illetve kommunistákat jellemezte). Ami ottmaradt a politikai palettán, az nagyon is besorolható a „konzervatív” vagy a „liberális” kategóriába, de csak gonddal-bajjal a „bal” és a „jobb” kategóriáiba. Mondjunk le hát az utóbbiakról, mert csak zűrzavart eredményeznek³. Be kell azonban látnom, ez a következtetés minden, csak nem szükségszerű. Miért ne lehetne fenntartani a két kategória analitikus érvényességét, s ugyanakkor azt állítani, hogy a legutóbbi évek politikai palettáján a megelőző korszakokkal szemben igen nagy számban és jelentős súllyal vannak jelen olyan politikai erők, amelyek „inkonzisztensek”, tehát egyik kategóriába sem sorolhatók be egyértelműen? Semmi akadálya annak, hogy tényleg ezt tegyük, éppen ezt teszi Körösényi is. S ha ő egyszer valamilyen oknál fogva⁴ úgy látja, hogy ragaszkod-nunk kell ezekhez a kategóriákhoz, akkor ragaszkodik hozzájuk. Csakhogy ez esetben nem tudunk vitatkozni. Hiszen a „bal” és „jobb” valaha nagyon is relevánsnak tűnő, Körösényi által igen pontosan körülírt tartalmú fogalmi nála platóni ideákká lettek, egyszerűen *érvényesek*, érvényesek akkor is, ha a konkrét létezők (adott esetben politikai nézetrendszerek, mozgalmak, pártok) a legnagyobb össze-visszaságban részesednek belőlük. „Umso schlimmer für die Tatsachen.”⁵

Szerinte a „bal” és „jobb” kategóriáinak relevanciáját analitikus érvek és empirikus felmérések egyaránt megerősítik. Analitikus érvek azonban az ő meglátása szerint is csak annyiban, amennyiben *tendenciájában* az egyik vagy másik eszmerendszert, az egyik vagy másik mozgalmat, az egyik vagy másik pártot inkább bal-, a másikat inkább jobboldalinak kell tekintenünk⁶. Hogy ily módon az eszmerendszerek, mozgalmak, pártok többsége „végső soron” besorolható a jobb- vagy baloldalra, az evidens: minthogy a jobb-, illetve baloldaliság elemeit nem tudjuk kilóra mérni, egyszerűen intuitívve el kell döntenünk, melyik hova tartozik, s az oda nem illő mozzanatokat „inkonzisztens-nek” kell tekintenünk. Ember legyen a talpán, aki erről az eljárásról kimutatja, hogy hibás. Nem mondhatok mást, mint hogy számomra irreleváns.

Körösényinek azonban meggyőződése, hogy empirikus felmérések is alátámasztják állításait. S egészen bizonyos, hogy ez így is van. Csakhogy ezeknek az empirikus felméréseknek az esetében eleve feltételezzük, hogy kérdező és kérdezett azonos nyelven beszélnek: nem vonják kétségbe a használt fogalmak érvényességét. Odamegy a kérdezőbiztos az átlagpolgárhoz, s megkéri, hogy a tízfokú „jobb–bal” skálán helyezze el magát meg a pártokat. Az pedig minden különösebb nehézség nélkül megteszi ezt. Mert a válaszadók közül még azok sem fogják kijelenteni, hogy ennek semmi értelme sincsen, akik éppenség-

gel ezt gondolják: elméleti képzettség híján ugyanis álláspontjuk mellett érvelni nem tudnának.

Félreértés ne essék. Nem arról van szó, hogy szerintem megszűnt volna világunk ideológiai megosztottsága, s így a politikai palettára mázolt színek csak a dolgokhoz való gyakorlati viszonyulásuk szempontjából, pragmatikusan különbözének. Egyetértek Körösesnyivel, hogy ez nem így van. Csakhogy *másutt vannak az ideológiai választóvonalak, minthogy a politikai modernitásnak a francia forradalommal kezdődött kétszázéves korszaka lezárult*. Csak megszállott kevesek hisznek a francia forradalomban, csak megszállott kevesek látnak benne mintát. S a francia forradalom negatívum sem „minta” többé: nem fenyegető mumus már.⁷ Ezzel pedig érvényüket veszítik azok a politikai kategóriák is, amelyek annak a forradalomnak a szülöttei. Más kategóriák vannak talán születőben; s ha akarjuk a megértést, *új kategóriákat kell alkotnunk. Új nyelvet*. Ezt megteremteni pedig – tudom – a filozófus dolga. Nem pedig a tudósé.

Hát vedd úgy, kedves András, hogy a „filozófus” afeletti tehetetlen dühében, hogy nem képes erre, az első útjába akadt „tudóson” verte el a port. Bizony, így szokott ez lenni.

JEGYZETEK

¹ Budapest, Magvető, 1989. „Gyorsuló idő” sorozat.

² A probléma akkor kezdett izgatni, amikor még szocialista koromban, pontosabban éppen akkor, amikor gondolatban a szocialista meggyőződéstől való búcsú szükségességét és lelki lehetőségét fontolgattam, a következő történt: Nem tudom már, melyik elvararótt azzal akarta megnyugtatóan megoldani a problémát, hogy azt mondotta: „Lehet, hogy nem lehetséges megmaradni szocialistának, de baloldaliságunkat semmiképpen sem adhatjuk fel.” „Baloldaliság? Mi az?” – vettem ellene. Ki a baloldali? Leonyid Iljics Brezsnyev? Andreas Baader és Ulrike Meinhof? Bruno Kreisky? Andrej Szaharov? *A baloldaliságot csak akkor vállalom, ha az első hármat nem tekintjük többé baloldalinak*. De még ha mi valamifajta kritérium alapján ki tudnánk is akkolbóltani őket a baloldali karámból, a világ szemében ők akkor is baloldaliak maradnak (Körösesnyei is legfeljebb csak Brezsnyevvel tudná megtenni ezt, de vele is csak politikája, nem pedig nyilvánosan vallott ideológiája alapján, a RAF terroristáit meg sehogysam tudná áttenni a jobboldali akolba). Persze az, hogy én nem vállalom a baloldaliságot, nem jelent semmit. Mindaddig, amíg nem teszek hitet a konzervatívizmus értékei mellett, „objektíve” azonos vagyok ha nem is Brezsnyevvel – vele csak ideológiailag –, de Baaderrel és Meinhoffal. Ítéld meg hát az olvasó, nem arról van-e szó, hogy csupán önmagam szalonképessé tétele céljából szeretném kiiktatni a „bal” és a „jobb” fogalmainak mai relevanciáját. Persze nézhetem a dolgot a fonákjáról is. Ha Körösesnyei kritériumait alaposabban szemügyre veszem, ki fog derülni, hogy semmi baj, én tulajdonképpen rendes-becsületes jobboldali vagyok, a leglényegesebb, az, hogy a baloldalinak a francia felvilágosodás és forradalom szellemi hagyományait kell követnie, rám ugyanis már régen nem áll. *Nem vállalom a francia forradalmat*. A racionalista világgépet sem, a konstruktivista gondolkodást sem; a társadalom megjavíthatóságában meg egyáltalában nem hiszek (abban viszont – a félreértések elkerülése végett kell megjegyeznem – igen, hogy sokféleképpen lehet politizálni, számomra jól és számomra rosszul. De a számom-

ra egy adott pillanatban legjobbnak tűnő politika sem fogja „megjavítani” a társadalmat: az hol ilyen, hol meg olyan), a politikai radikalizmus pedig végképp igen távol áll tőlem. Nem hiszek a politikai és társadalmi demokrácia korlátlan kiterjeszhetőségében, sőt, nem is mindig szeretném korlátlanul kiterjeszteni: liberális vagyok, nem demokrata, pontosabban liberális demokrata, de halálbüntetés-ellenes és abortuszpárti vagyok, és ha nem *harcolok* is a konformizmus ellen, de szeretni nem szeretem, s úgy gondolom, hogy a homoszexualitás magánügy, s így persze azt sem értem, miért kell a gay-eknek és leszbikusoknak Washingtonban parádét rendezniök. (Persze elsősorban azért, mert amerikaiak.) S végezetül bizonyára világi, internacionalista és városi kultúrát hordozok. „O. K. Minden rendben – mondaná Körösi. Világzemléletem inkonzisztens. Valamiféle baloldali maradványok makacsul tartják hadállásaikat lényegét tekintve jobboldali világlátásodon belül. A fogalmak nem arra valók, hogy leírják a valóságot, hanem hogy segítségükkel tájékozódni tudjak a valóságban.” Csak-hogy pontosan ebben nem értünk egyet. Én vallom Heideggerrel: „A nyelv a lét háza.”

³ Abban a pillanatban, ha lemondunk a kategóriapár használatáról a mai politikai erőttér jellemzésénél, a két fogalom azonnal idézőjelbe kerül a múltat illetően is. Hiszen a lemondás oka részben az, hogy a mai felvilágosodás, újabb „kilépésünk magunk okozta kiskorúságunkból”, már nemcsak az ancien régime hagyományával, a hagyományosan konzervatív hagyományokkal szemben kritikus, hanem az ún. „progresszív hagyománnyal” szemben is. A mai liberális úgy látja (vigyázat: nem belátja, egyszerűen csak úgy látja!), hogy jöllehet a tradíciókhoz nem muszáj ragaszkodni (nem felháborító, nem erkölcsstelen bizonyos tradíciókat felmondani), de nem is lehet azokat mindenestől felforgatni: társadalmi együttélési formáink végső alapjai ha nem is Istentől, de történelmileg adóttak, belőlük kell kiindulnunk: nincsen ugyanis semmifajta olyan végső ésszerűség, amellyel a tradíciókat helyettesíthetnénk. Ma Edmund Burke nem konzervatívnak, hanem a siker igényével fellépő liberális gondolkodás ósztatjának tűnik fel. A francia felvilágosodás és forradalom hagyományaira csak a progresszió konzervatívjai (a radikális szocialisták) hivatkoznak.

Így az elmúlt kétszáz évre, a politikai modernitás korszakára visszatekintve is sok tekintetben problematikusnak tűnik a „bal–jobb” megkülönböztetés relevanciája. Az 1789-et a történelemből kitörőni kívánó nemzetiszocializmust jobboldalinak nevezni ugyanúgy irreleváns, mint a semmifajta kisebbség jogát el nem ismerő bolsevizmust baloldalinak.

⁴ Megvádolhatnám azzal is, hogy ezek az okok politikaiak. Csakhogy ez nem lenne szép a részemről, s márcsak azért is problematikus lenne, mert nem tudnám megmondani, hogy mely politikai célok érdekében teszi ezt. A mai magyar politikai palettán, ahol nemcsak a Fidesz három nappal ezelőtt győzelmet aratott ún. pragmatikusai, hanem az SZDSZ mértékadó körei is tiltakoznának az ellen, hogy baloldalinak tekintsék őket („Baloldaliak csak a szocialisták!”), Körösi álláspontját, úgy vélem, inkább a konzervatívok osztaták: „Kapard meg a liberálist, s mindjárt előbújik a kommunista.”

Határozottan meg vagyok győződve arról, hogy Körösi okai nem politikaiak, hanem ismeretelméletiek. Körösi *hisz a tudományban*: pontosabban a társadalomtudomány lehetőségében. Jőmagam pedig nem, legfőképpen azért, mert a társadalomelméletből a tudomány legdőntőbb karakterisztikumai, prediktív képessége teljességgel hiányzik. Körösi *hisz benne* (amivel igazán nem áll egyedül), s láthatóan valamely elmélet tudományossága egyik legfőbb kritériumának tekinti a tartalmilag pontosan körülhatárolható fogalmak használatát. S vitathatatlanul igen pontos meghatározását adja mind a politikai „bal”, mind pedig a politikai „jobb” fogalmának. Ez azonban az én megítélesem szerint csak olyan fogalmak esetében járható út, amelyeket korábbi korszakok analitikailag relevánsnak tekintettek, jöllehet ez az analitikai relevanciájuk mára már megszűnt. E fogalmakkal azonban csak egy módon lehet bánni. Történetileg le lehet írni, hogy egy meghatározott lezárult korszakban mit értettek rajtuk: a jelen analízise szempontjából teljességgel irrelevánsak. A jelen analízisére többnyire csak elmo-

sódó kontúrokkal rendelkező, tudományosnak semmiképpen sem tekinthető fogalmak alkalmasak. Ezekre viszont nem építhető tudomány.

⁵ „Annál rosszabb a tényekre nézve” (Fichte).

⁶ NB. Szerinte ez „még” Magyarországra is áll. Szerintem Magyarországra talán tényleg áll (szemben a Nyugattal). Abban az időszakban ugyanis, amikor a pártok létrejöttek (törzsi alapon, ahogy annak idején Tamás Gáspár Miklós találóan megjegyezte), és az adott politikai vákuumban arculatot voltak kénytelenek kreálni maguknak, a nemzetiek (akik a kommunizmust nemzeti alapon opponáltak) jobb híján a múltból merítették ideológiájukat, *valóban hagyományosan jobboldali* eszméket és értékeket választottak, s így talán tényleg „jobboldaliak”: bár, s ezt Körösiényi is így látja, a gazdasági eszmék tekintetében ők a „baloldaliak”.

⁷ Jó, persze, nálunk még igen. De lásd be, András, ezt én inkább elismerem, mint Te: én mondom, hogy itt még inkább érvényes a „bal” és „jobb” kategóriája, mint Nyugaton.